

Daria Sikorska

Problematyka edukacji dla bezpieczeństwa dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym

---

Pedagogika Rodziny 5/3, 105-114

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Daria Sikorska

Spółeczna Akademia Nauk w Łodzi

Problematyka edukacji dla bezpieczeństwa dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym

Issues of education for safety of preschool children and early education students

Abstract: The satisfaction of one of the most basic human needs, which is safety, requires taking a number of actions. One of the most effective, though not the easiest ones, is introducing education for safety from the earliest years. The realization of the educational content for safety plays a key role in the whole of the little child's education process; yet at the same time is a long and complex process.

Research in education for safety on the level of preschool and early stage education was based on an analysis of the documentation such as daily activity records and short interviews with the schoolteachers.

Key-words: education for safety, early education, sense of security, preschool

Wstęp

Praktycy zajmujący się małymi dziećmi zwracają uwagę na fakt, jak bardzo istotna jest dla nich edukacja dla bezpieczeństwa. Najbardziej efektywnym sposobem radzenia sobie z różnymi zagrożeniami występującymi we współczesnym świecie jest kształcenie dzieci i młodzieży pod tym kątem podczas całego systemu edukacji, począwszy od pierwszego etapu kształcenia. Po zakończeniu szkoły młody człowiek powinien wejść w dorosłe życie przygotowany nie tylko do spełniania obowiązków zawodowych, ale także do zapewnienia bezpieczeństwa sobie i in-

nym. Warunkiem, że będzie on odpowiednio przygotowany do wypełnienia tej funkcji, jest praca dobrze przygotowanego nauczyciela i odpowiednio dobrane i realizowane treści programowe [Mroczkowska 2010, s. 59].

Zapewnienie bezpieczeństwa przedszkolakom oraz kształtowanie bezpiecznych zachowań dzieci jest jednym z najważniejszych celów wychowania. Dziecko w okresie przedszkolnym i wczesnoszkolnym doskonale umie przyswoić sobie właściwe wzorce zachowań. Trzeba tylko umiejętnie mu je wpajać. W tym właśnie celu przedszkola i szkoły prowadzą intensywną współpracę z Policją, Strażą Pożarną, Strażą Miejską.

Badania dotyczące edukacji dla bezpieczeństwa na poziomie edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej przeprowadzono za pomocą analizy dokumentacji w postaci dzienników zajęć oraz krótkich wywiadów z nauczycielami.

Potrzeba bezpieczeństwa

Termin „bezpieczeństwo” wywodzi się od łacińskiego terminu „*sine cura – securitas*”, *sine* – bez, *cura* – uwaga, niepokój, troska; *securitas* – oznacza wolność od troski i pewność, stan bez niepokojów lub zagrożeń, bez troskę – określa stan dający poczucie pewności i gwarancje jego zachowania [Tyrła 2008, s. 53].

Literatura przedmiotu wskazuje na fakt, iż pojęcie bezpieczeństwa można rozumieć w sposób dwojaki – jako bezpieczeństwo w skali makro (całego świata, kontynentu, układu państw, państwa). Z kolei spokój w mikro skali – to bezpieczeństwo poszczególnych społeczności lokalnych (bloku, osiedla, gminy, powiatu, rejonu, województwa) [Urban 2009, s. 11].

Bezpieczeństwo to stan, który daje poczucie pewności i gwarancje jego zachowania oraz szanse na doskonalenie. Jest to jedna z podstawowych potrzeb człowieka. To całokształt przedsięwzięć, form oraz sposobów organizowania i kształtowania rzeczywistości otaczającej ludzi w celu zapewnienia im właściwych warunków funkcjonowania. Bezpieczeństwo jest podstawową potrzebą świata. Dotyczy państw, grup społecznych i każdego człowieka, a jego brak wywołuje niepokój i poczucie zagrożenia [Pankowska-Koc, Kędracka 2010, s. 2].

Kluczową kwestią z punktu widzenia stabilności życia jest zaspokojenie potrzeby bezpieczeństwa. Z. Dąbrowski uważa, że zaspokojenie tej potrzeby może się dokonywać przez przedsięwzięcia profilaktyczne (zapobieganie), bądź działania interwencyjno-kompensacyjne (ochronne, obronne, wspierające). Wchodzą tutaj w grę takie działania, jak:

- eliminowanie czynników zagrożeń (nieszczęśliwe wypadki, agresje i czyny przestępcze ze strony innych, choroby, niszczące siły przyrody...);
- zapobieganie dłuższym deprivacjom potrzeb – przede wszystkim powszechnych – lub dążenie do ich optymalnego zaspokojenia;
- zapobieganie powstawaniu negatywnych potrzeb uzależnieniowych (nar-

komania, alkoholizm, nikotynizm), ewentualnie ich ograniczanie, leczenie [Dąbrowski 1997, s. 66].

Potrzeba bezpieczeństwa stanowi taką właściwość istoty ludzkiej, która nie-
sie ze sobą unikanie okoliczności zagrażających życiu i zdrowiu człowieka oraz
jego dobrom w relacji ze społeczeństwem. Bezpieczeństwo jest stanem, z którego
treścią człowiek wiąże swoje nadzieje i na tej podstawie buduje perspektywę
własnego życia. Jednak nie jest możliwe całkowite wyeliminowanie sytuacji
stwarzających zagrożenia w życiu indywidualnym oraz zbiorowym.

Potrzeba bezpieczeństwa to właściwość człowieka sprowadzająca się do uni-
kania sytuacji zagrażających jemu i jego dobrom w relacji z otoczeniem. Są to sy-
tuacje dwojakiego rodzaju: wiążące się z brakiem możliwości zaspokojenia potrze-
zeb ludzkich i sytuacje wiążące się z niemożliwością normalnego funkcjonowania
psychofizycznego [Dąbrowski 1997, s. 65].

Brak zaspokojenia tej przede wszystkim utrudnia pełny rozwój jednostek.
Należy zdawać sobie sprawę z tego, że bezpieczeństwo nie jest stanem stabilnym,
ale ciągle wahającym się procesem psychospołecznym, stanowiącym organiczny,
naturalny i nieodłączny składnik ludzkiego życia. Nie jest możliwe całkowite
wyeliminowanie sytuacji zagrożeń w życiu indywidualnym i zbiorowym.

Uwzględniając specyfikę potrzeby bezpieczeństwa i jej uwarunkowania, można
określić podstawowe znamiona życia bezpiecznego w ogóle. Życie człowieka
można uznać za bezpieczne wówczas, kiedy może on optymalnie zaspokoić
swoją potrzebę bezpieczeństwa, a także inne potrzeby, gdy ma zminimalizowane
poczucie zagrożenia w wyniku niewystępowania w postaci natężonej jego źródeł
wewnętrznych i zewnętrznych, gdy w sensie obiektywnym nie występują czynniki
zagrażające bezpieczeństwu, a więc życiu, zdrowiu, rozwojowi i wychowaniu oraz
normalności funkcjonowania. Źródła poczucia zagrożenia dotyczą subiektywnej
sfery życia ludzkiego, czynniki zagrożeń bezpieczeństwa zaś odnoszą się rac-
zej do sfery obiektywnej – w głównej mierze relacji człowieka z rzeczywistością
zewnętrzną.

Jeśli przedmiotem rozważań jest edukacja dla bezpieczeństwa, to warto też
zastanowić się nad określeniem terminów „poczucie bezpieczeństwa” i „poczucie
braku bezpieczeństwa”.

Poczucie bezpieczeństwa jest niewątpliwie kategorią subiektywną,
a jednocześnie bardzo złożoną inter- oraz intraindywidualnie. Jest także wartością,
której znaczenie wzrasta w dynamicznie zmieniającym się społeczeństwie pono-
woczesnym [Rosa 2000, s.17]. Można powiedzieć, iż jest to uświadomienie so-
bie czegoś, co istnieje jako „fakt obiektywny lub stan subiektywny, wewnętrzny,
świadomość, czucie” [Jaworska, Stefański 2008, ss. 13–14]. To „poczucie wolności
od strachu i lęku, szczególnie w kontekście zaspokajania obecnych (i przyszłych)
potrzeb jednostki” [Jaworska, Stefański 2008, s. 14]. Poczucie bezpieczeństwa

stwarza warunki prawidłowego funkcjonowania jednostki zarówno w kontekście jednostkowym, jak i społecznym [Grześkowiak 2011, s. 149].

Z. Bauman proponował, aby niemieckie pojęcie „bezpieczeństwo” (*Sicherheit*) i związana z nim opozycję „braku bezpieczeństwa” (*Umwherbeit*) przenieść na grunt języka angielskiego i zastąpić nim trzy terminy znane z literatury angielskiej, a mianowicie *security* (poczucie bezpieczeństwa w sensie zaufania do trwałości i pewności otaczającej rzeczywistości, które można najogólniej określić jako pewność oczekiwań), *certainty* (poczucie pewności, iż posiadamy wiedzę pozwalającą nam na dokonywanie fundamentalnych w życiu codziennym rozróżnień pomiędzy tym, co rozsądne i nierozsądne, wiarygodne i niewiarygodne, użyteczne i bezużyteczne) oraz *safety* (poczucie bycia zabezpieczonym przed niebezpieczeństwami, przed którymi człowiek nie ma szans się uchronić). W jego przekonaniu „bezpieczeństwo” (*Sicherheit*) zawiera w sobie wszystkie te trzy zjawiska, w związku z czym nie potrzebują one własnych pojęć [Bauman 2000, s. 30].

Jeśli chodzi o ukierunkowanie aksjologiczne bezpieczeństwa w środowisku, w grę wchodzi przede wszystkim takie kategorie wartości, jak:

- życie ludzkie (zachowanie go i traktowanie jako szczególnego daru);
- zdrowie człowieka (fizyczne, psychiczne, społeczno-moralne) i jego rodziny;
- wielostronny rozwój (umysłowy, społeczno-moralny, kulturalny, somatyczny), w szczególności generacji dzieci i młodzieży;
- kształcenie i wychowanie szkolne, poszkolne (w tym głównie rodzinne) i pozszkolne ustawiczne, zorientowane na urzeczywistnianie wartości uniwersalnych, narodowych, regionalnych i lokalnych oraz ich wzbogacanie;
- normalne funkcjonowanie psychofizyczne (bez utrudnień i zagrożeń, napięć i paraliżujących stresów); dobra indywidualne (materialne, kulturowe, duchowe) i dobro wspólne (m. in. infrastruktura materialna, placówki i instytucje, elementy kultury i przyrody) [Winiarski 2000, s. 23].

Można powiedzieć, że bezpieczeństwo jako zjawisko psychospołeczne wydatnie sprzyja zachowaniu i rozwojowi powyższych wartości.

O skuteczności, sprawności systemów kształtujących i zapewniających bezpieczeństwo decydują nie tylko programy, procedury i maszyny, służby do tego powołane, a przede wszystkim ludzie.

Pamiętać należy, że stan bezpieczeństwa i poczucie bezpieczeństwa to dwa różne zagadnienia i na pewno poziom poczucia bezpieczeństwa nie jest wprost proporcjonalny do poziomu bezpieczeństwa. Poczucie bezpieczeństwa to subiektywny stan, który może, ale nie musi opierać się na bezpieczeństwie faktycznie istniejącym.

Życie człowieka można uznać za bezpieczne wówczas, kiedy może on optymalnie zaspokoić swoją potrzebę bezpieczeństwa, a także inne potrzeby, gdy

ma zminimalizowane poczucie zagrożenia w wyniku niewystępowania w postaci natężonej jego źródeł wewnętrznych i zewnętrznych, gdy w sensie obiektywnym nie występują czynniki zagrażające bezpieczeństwu, a więc życiu, zdrowiu, rozwojowi i wychowaniu oraz normalności funkcjonowania.

Źródła poczucia zagrożenia dotyczą subiektywnej sfery życia ludzkiego, czynniki zagrożeń bezpieczeństwa zaś odnoszą się raczej do sfery obiektywnej – w głównej mierze relacji człowieka z rzeczywistością zewnętrzną.

Reasumując:

1. Człowiek, aby zapewnić trwanie i przetrwanie samego siebie czy systemu, społeczeństwa, którego jest przedstawicielem, musi podejmować działania na rzecz bezpieczeństwa w wielu dziedzinach życia zwiększające te szanse.
2. Bezpieczeństwo powinniśmy rozpatrywać jako wartość ogólnoludzką, ale i wspólnotową zapewniającą przetrwanie każdego człowieka, jak i jego świata.
3. Podnoszenie świadomości, że brak zagrożeń jest najbardziej zależny od naszych postępowań, staje się jednym z głównych zadań oświaty w zakresie budowania bezpieczeństwa.
4. Na wszystkich poziomach kształcenia na rzecz bezpieczeństwa zalecana jest szeroko rozumiana współpraca oparta na współdziałaniu i profesjonalnej pomocy szkołom udzielana przez Państwową Straż Pożarną, Policję, Wojsko, PCK, służbę zdrowia, organizacje społeczne.
5. Warunkiem niezbędnym do poczucia bezpieczeństwa ucznia w szkole są właściwie budowane relacje pomiędzy podmiotami edukacji szkolnej [Szałach 2013, ss. 151–152].

B. Ciupińska podkreśla, że „Zmiany w życiu społecznym są zjawiskiem naturalnym, nie można ich uniknąć, jednak przyspieszenie jakie nastąpiło w drugiej połowie XX wieku sprawiło, że dokonują się one w zawrotnym tempie. Ponadto przeobrażenia w naszym kraju mają bardzo burzliwy charakter i obejmując przemiany ustrojowe, gospodarcze i naukowo-techniczne, odciskają piętno na rzeczywistości. Za postęp płacimy ogromną cenę, gdyż obecna sytuacja w istotny sposób rzutuje na rozwój młodego pokolenia” [Ciupińska 2012, s. 80]. W okresie dorastania trudniej odnaleźć poczucie bezpieczeństwa, gdyż nie będąc już dzieckiem ani jeszcze dorosłym, nie posiada się określonego statusu. U człowieka dorosłego konformizm społeczny jest środkiem zachowania poczucia bezpieczeństwa. Wielu ludzi na przykład dostosowuje się do wymagań mody, by nie odróżniać się od innych. Osoba dojrzała psychicznie nie obawia się podkreślać swojej indywidualności [Silamy 1998, ss. 210–211].

Edukacja dla bezpieczeństwa w praktyce przedszkolnej i wczesnoszkolnej

K. Żegnałek zwraca uwagę na fakt, iż bezpieczeństwo „...zależy przede wszystkim od odpowiednio zorganizowanej i prowadzonej działalności edukacyjnej” [Żegnałek 2001, s. 11].

Poprzez działalność edukacyjną należy rozumieć „ogół oddziaływań międzygeneracyjnych służących formowaniu całokształtu zdolności życiowych człowieka (...) czyniących z niego istotę dojrzałą świadomie realizującą się, „zadomowioną” w danej kulturze, zdolną do konstruktywnej krytyki i refleksyjnej afirmacji” [Milerski, Śliwerski 2000, s. 78].

Jednym z wielu zadań, określonych w podstawie programowej [2014], jest poznanie zasad bezpieczeństwa na terenie przedszkola i szkoły oraz poza nimi, ze szczególnym uwzględnieniem elementarnych zasad bezpiecznego poruszania się po drogach. Zadanie to ma szczególne znaczenie dla zdrowia i bezpieczeństwa dziecka albowiem, zgodnie z ustawą Prawo o ruchu drogowym [1997], w wieku siedmiu lat staje się ono pełnoprawnym uczestnikiem ruchu drogowego.

Zgodnie z podstawą programową wdrażanie dzieci do dbałości o bezpieczeństwo własne oraz innych skutkować powinno następującymi umiejętnościami dziecka:

- wie, jak trzeba zachować się w sytuacji zagrożenia i gdzie można otrzymać pomoc, umie o nią poprosić;
- orientuje się w bezpiecznym poruszaniu się po drogach i korzystaniu ze środków transportu;
- zna zagrożenia płynące ze świata ludzi, roślin oraz zwierząt i unika ich;
- wie, że nie może samodzielnie zażywać lekarstw i stosować środków chemicznych (np. środków czystości);
- próbuje samodzielnie i bezpiecznie organizować sobie czas wolny w przedszkolu i w domu; ma rozeznanie, gdzie można się bezpiecznie bawić, a gdzie nie.

Na podstawie badania dzienników zajęć w przedszkolach i szkołach oraz krótkich wywiadów z nauczycielami ustalono, iż wielu nauczycieli opracowuje specjalne programy z edukacji dla bezpieczeństwa. Programy te opierają się na planach współdziałania i współpracy z Policją, Strażą Pożarną i Strażą Miejską. Do współpracy są też włączani ratownicy medyczni.

Przygotowywanie do uczestnictwa w ruchu drogowym odbywa się podczas zajęć specjalnie poświęconych tym zagadnieniom, jak również okolicznościowo, podczas zabaw i zajęć dowolnych, spacerów i wycieczek. Szczegółowo treści te omawiane są z przedszkolakami i uczniami w miesiącu wrześniu.

Wiek przedszkolny i wczesnoszkolny to czas zabawy, dlatego dzieci przeżywają życie jako rodzaj zabawy, są impulsywne, reagują żywo, szczególnie, gdy są opanowane gwałtownymi emocjami. Dzieci pod wpływem radości, zaskoczenia, zdziwienia zapominają o pojazdach na ulicy i o niebezpieczeństwie,

jakie one mogą stanowić. Zadaniem nauczycieli jest zainteresować dziecko zasadami ruchu drogowego, zwracając uwagę na te elementy, które decydują o jego bezpieczeństwie na ulicy.

Treści programu wychowania komunikacyjnego dzieci poznają w różnych sytuacjach życia codziennego. Są to spacerunki na skrzyżowania, wycieczki do miasta i poza miasto. Czytane są również dzieciom książki o tej tematyce, prezentowane filmy, organizowane spotkania z przedstawicielami policji. Dzięki współpracy z Policją i Strażą Miejską dzieci mają okazję poznać codzienne obowiązki policjantów i strażników. Podczas spotkań z dziećmi policjanci i strażnicy zwykle wygłaszają krótkie prelekcje nie tylko na temat zachowania na drodze, ale też na temat skutków zachowania się podczas kontaktów z nieznanymi. Policjanci wspólnie z dziećmi określają miejsca bezpiecznej zabawy, zwracają uwagę na konieczność znajomości podstawowych danych typu: adres, imię, nazwisko, numerów alarmowych itp. Efektem odwiedzin policjantów w przedszkolu, szkole i wizyt dzieci na posterunku policji jest podniesienie poziomu wiedzy dzieci o własnym bezpieczeństwie. Wiedza utrwalana jest poprzez organizację różnych konkursów (np. „Quiz o policji”), zgaduj zgaduli na tematy ruchu drogowego, bezpiecznych zachowań itp. Udział w tego typu wydarzeniach przyczynia się do kształtowania postaw i nawyków dziecka.

Wiedzę o bezpieczeństwie przedszkolacy i uczniowie poszerzają również poprzez współpracę ze strażakami. Początkowym etapem wspólnych działań jest zwykle wizyta w remizie. Dzieci z ogromnym przejęciem oglądają samochody i sprzęt strażacki. Strażacy starają się uświetnić te odwiedziny przewiezieniem dzieci wozem gaśniczym. Kolejnym elementem współpracy jest wizyta strażaków w przedszkolu, szkole. Na spotkaniach omawiane są z dziećmi kwestie ostrożności w obchodzeniu się z ogniem, z urządzeniami elektrycznymi, zachowań podczas burzy itp. Dzieci uczestniczą w wielu „próbnych alarmach przeciwpożarowych”. Wiedza dzieci utrwalana jest również poprzez uczestnictwo w konkursach wiedzy, w konkursach rysunkowych itp.

Współpraca z Policją, Strażą Pożarną i Strażą Miejską przynosi dzieciom następujące korzyści:

- świadomość, że należy znać elementarne zasady ruchu drogowego,
- uzmysławia dzieciom konieczność wybierania bezpiecznych miejsc do zabawy,
- rozbudza u dzieci odpowiedzialność za własne bezpieczeństwo,
- przybliża dość trudne problemy ochrony przeciwpożarowej,
- pobudza zainteresowanie pracą policjantów, strażników i strażaków.

Duże znaczenie w edukacji do bezpieczeństwa pełni nauka pierwszej pomocy. Bezpieczeństwo to również umiejętność organizowania pomocy. Dotychczas zbyt późno rozpoczynano proces przygotowania młodzieży do udzielania pierwszej pomocy, często dopiero na szczeblu ponad gimnazjalnym [Garstka, Pogorzelska 2011, s. 56].

Pierwsza pomoc to podjęcie przez świadków lub uczestników wypadku prostych i natychmiastowych czynności ratowniczych, jeszcze przed przyjazdem karetki. Celem jej udzielania jest przede wszystkim ratowanie ludzkiego życia i zdrowia. Pierwsza pomoc udzielana na miejscu wypadku może zdecydować o życiu i zdrowiu ofiary zdarzenia. Jednak zauważyć należy, iż w polskim społeczeństwie podstawy pierwszej pomocy nie są znane wielu osobom. Większość osób słyszała coś o pomocy, a nawet uczyła się o tym, ale często nie w sposób praktyczny. Kiedy dojdzie do nagłego zdarzenia wymagającego pierwszej pomocy, nikt nie kwapi się do jej niesienia (głównie z braku wiedzy i umiejętności). Z tego względu ważne jest, aby oswajać dzieci od najmłodszych lat z tym pojęciem, wdrażać do pierwszej pomocy i systematyzować wiedzę dzieci z tego zakresu. Olbrzymią rolę pełnią tu ćwiczenia praktyczne prezentowane na zajęciach przez ratowników medycznych. Ich wskazówki, porady i nauka ratowania wdrożona dzieciom jako nawyk, mogą w znacznym stopniu przyczynić się do uratowania czyjegoś życia.

Podstawowym założeniem edukacji do bezpieczeństwa jest kształtowanie odpowiednich postaw dzieci uczących ich szacunku dla zdrowia, życia, ratowania i udzielania pomocy poszkodowanym [Żak 2011, s. 140]. Cała zaś przekazywana wiedza i nabywane umiejętności stanowią swoistą inspirację do dalszego rozwoju, na kolejnych etapach edukacyjnych, w trakcie stawania się dojrzałym, dorosłym oraz odpowiedzialnym człowiekiem, umiejącym dbać o bezpieczeństwo [Pieczywok 2010, s. 27].

Dzieci w wieku przedszkolnym są bardzo podatne na przyswojenie prawidłowych nawyków i przyzwyczajzeń. Nauczyciele i rodzice własnym przykładem winni zaprezentować dzieciom wzorzec prawidłowych postaw wpływających na ich bezpieczeństwo. Kształtowanie owych postaw przyniesie oczekiwane efekty dopiero w latach następnych. Wiek przedszkolny i wczesnoszkolny to czas, w którym dzieci powinny dowiedzieć się jak najwięcej o otaczającej rzeczywistości, która może nieść szereg rozmaitych zagrożeń. Wczesna profilaktyka i edukacja dla bezpieczeństwa powinna rozpocząć się już w przedszkolu, a nie dopiero w szkole [Sabat, Szymczak 2012, s. 51].

Podsumowanie

Bezpieczeństwo dzieci w szkole, w drodze do szkoły, bezpieczeństwo w domu i podczas podróży, bezpieczeństwo w drodze do pracy lub na wakacje, bezpieczeństwo najbliższej okolicy, zaczyna być coraz częściej wyzwaniem, od którego zaspokojenia zależy zadowolenie, a w konsekwencji rozwój społeczeństwa. Kluczem do zapewnienia bezpieczeństwa dzieci jest ich włączenie w działania na rzecz bezpieczeństwa.

Bezpieczeństwo stanowi ponadczasowy problem, który w konsekwencji odnosi się zarówno do pojedynczego człowieka, jak i całego społeczeństwa.

Z tego względu wymaga rozwiązań systemowych. Służy temu edukacja dla bezpieczeństwa prowadzona już od etapu przedszkolnego. Prowadzona działalność edukacyjna wprowadza dzieci w ponoszenie odpowiedzialności za ich życie i zdrowie oraz bezpieczeństwo innych członków społeczeństwa. Systematyczne kształcenie dzieci procentuje, bowiem pozwala na jednoczesne zapobieganie zagrożeniom i minimalizowanie kosztów walki z ich skutkami.

Bibliografia

- Bauman Z.(2000), *Ponowoczesność jako źródło cierpień*, wyd. Sic!, Warszawa.
- Ciupińska B. (2012), *Zrozumieć nastolatka – wybrane aspekty okresu dorastania*, w: B. Ciupińska (red.), *Zeszyty Nauk Pedagogicznych nr 2*, WSSE, ss. 71–86.
- Dąbrowski Z. (1997), *Węzłowe problemy opieki i wychowania w domu dziecka*, WSP, Olsztyn.
- Garstka E, Pogorzelska M. (2011), *Gdy potrzebna pierwsza pomoc* „Wychowanie w Przedszkolu” nr 7, ss. 59–60.
- Grześkowiak A. (2011), *Postrzeganie bezpieczeństwa przez mieszkańców wybranych krajów europejskich w świetle wyników europejskiego sondażu społecznego*, „Nauki Społeczne” nr 1, ss. 148–160.
- Jaworska A., Stefański M.(2008), *Poczucie bezpieczeństwa publicznego i ocena pracy policji w percepcji mieszkańców Słupska*, AP, Słupsk.
- Milerski B., Śliwerski B. (red.) (2000), *Leksykon PWN*, Pedagogika, PWN, Warszawa.
- Mroczkowska B. (2010), *Z myślą o naszym bezpieczeństwie*, Mazowiecki Kwartalnik Edukacyjny „Meritum” nr 4, ss. 59–62.
- Pankowska-Koc K., Kędracka E. (2010), *Bezpieczeństwo w szkole*, Mazowiecki Kwartalnik Edukacyjny „Meritum” nr 4, ss. 2–3.
- Pieczywok A. (2010), *Edukacja dla bezpieczeństwa w świetle współczesnych wyzwań i rozwiązań*, Mazowiecki Kwartalnik Edukacyjny „Meritum” nr 4, ss. 23–27.
- Rosa R.(2000), *Filozofia i edukacja do bezpieczeństwa i pokoju w obliczu nowych wyzwań*, „Podlaskie Zeszyty Pedagogiczne” nr 2, ss. 17–19.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 maja 2014r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz. U. z 2014 r. poz. 803)
- Sabat M., Szymczak M. (2012), *Bezpieczeństwo naszych dzieci*, „Wychowanie w Przedszkolu” nr 4, ss. 51–54.
- Sillamy N. (1998), *Słownik psychologii*, wyd. Książnica, Katowice.
- Szalach S. (2013), *Kształcenie młodzieży na rzecz bezpieczeństwa – wybrane aspekty*, „Edukacja dla Bezpieczeństwa” nr 3, ss. 146–156.
- Tyrala M. (2008), *Naukowa refleksja nad teorią i praktyką bezpieczeństwa*, w: M. Lisiecki (red.), *Zarządzanie bezpieczeństwem – wyzwania XXI wieku*, AON, Warszawa.

Urban A.(2009), *Bezpieczeństwo społeczności lokalnych*, WAiP, Warszawa.

Ustawa z dnia 20 czerwca 1997 r. - *Prawo o ruchu drogowym* (Dz. U. z 1997 r. nr 98 poz. 602)

Winiarski M. (2000), *Bezpieczeństwo lokalne problemem pedagogicznym*, „Edukacja i Dialog” nr 9, ss. 23–24.

Żak M.W. (2011), *Edukacja dla bezpieczeństwa młodzieży gimnazjalnej*, „Rocznik Bezpieczeństwa Wewnętrznego” nr 2, ss. 139–174.

Żegnalek K. (2001), *Dydaktyka obronna*, MON, Warszawa.